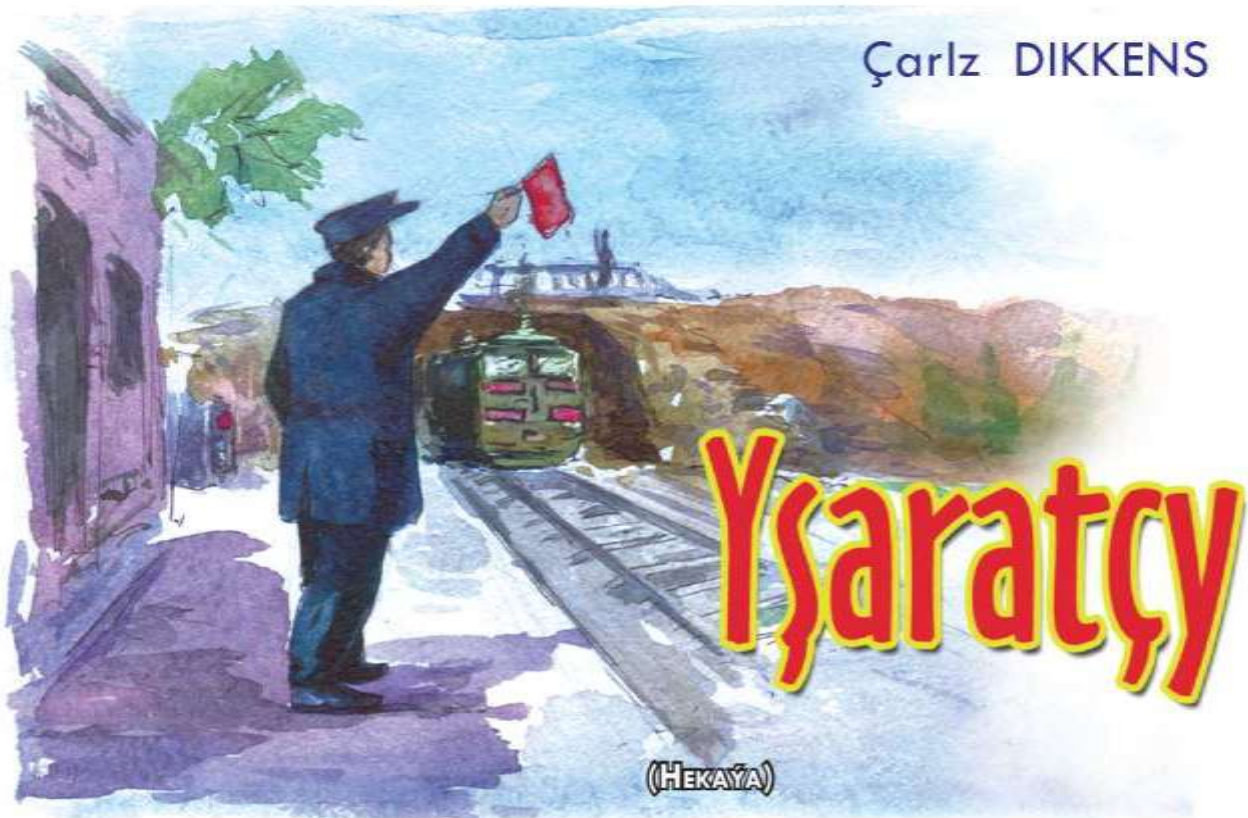

Çarlz DIKKENS

— Salam! Eý, aşakdaky!

Özüne ýüzlenilip aýdylýan şu sözleri eşideninde, ol, gözegçi üçin niýetlenen jaýjagazyň işiginde, elindäki baýdagy berkitmek bilen meşguldy. Ol sesin haýsy tarapdan gelýänini aňsyryp bilmän, aşaklygyna — demir ýoluň ugruna göz aýlady. Onuň hereketleri gaty gözilginçdi, emma onuň özüni näme üçin beýle alyp barýanyna düşünmedim. Garaňky kölegede durany üçin çala saýgarylýan hem bolsa, onuň özüni alyp barşyndaky geň-taňlyk meni diýseň gyzyklandyrdy. Edil ýüzüme düşýän Günüň ýiti şöhesinden goranmak üçin gözlerime elimi kölegeledip, ýokarda duran hem bolsam, ondaky bu üýtgeşiklik nazarymdan sypmady. Men oňa gaýtadan habar gatdym:

— Salam! Eý, aşakdaky!

Ol ýene töweregine howsalaly ýaltaklady, gaňrylyp, jaýjagazyň içine çişerildi we diňe şondan soň yzyna öwrülip, meniň duran tarapyma — ýokaryk dikanlap seretdi. Men oňa ýüzlenip:

— Siz bilen gürleşmek isleýän welin, bu ýerde aşak düşer ýaly ýodajyk ýokmy? — diýip soradym.

Ol gözüni aýyman meni synlamagyny dowam edip, soragyma hiç hili jogap bermedi. Men hem oňa seredip durşuma, ýene sorag bermäge hyýallandym.

Birdenem düşnüksiz bir ses ýeri-gögi gaplap aldy. Soň ol ses güýçli gürsüldä öwrüldi. Çalt golaýlap gelýän bu düşnüksiz ses sebäpli, nädip yza çekilenimi hem

bilmän galdym. Şol wagtam çar tarap dumana duwlanyp, yzy bilenem ýokary tizlikde barýan otly golaýymdan geçip gitdi. Otly geçip gidensoň, men ýene-de aşak nazar aýladym. Jaýjagazyň önünde duran kişi elindäki baýdagy bilen otlynyň geçip gidendigine yşarat edip durdy.

Men soragymy gaýtaladym. Ol bar ünsüni maňa berip, elindäki daşyna baýdak oralan taýajygy menden iküç yüz ¹yard¹ uzaklykda ýerleşýän ýodajyga tarap uzatdy.

— Gördüm, sag bol! — diýip, men onuň görkezen ýerine tarap ugradym. Özüme yşarat edilen ýere ýetip, aşaklygyna uzap gidýän ýoda düşdüm.

Ýoda berk daşlardan, gaty eňaşak edilip gurlupdyr. Aşak indigimçe ýodanyň barha yzgarlaýandygyny we taýgançaklaşýanyny gördüm. Şol sebäpden hem ýoda bilen aşak düşmek gaty kän wagtymy aldy.

Men büdremejek, taýmajak bolup, her ädimimi eserdeň basyp gelýärkämem, yşaratçydan gözümi aýyrmajak bolýardym. Ol otlynyň geçip giden ýolunyň üstünde meniň gelerime garaşyp, butnaman durdy. Özüni alyp barşyndaky, bir hili geň-taňlygy duýanymdanmy, nämemi — bar ünsüm onda jemlenipdi.

Men aşak düşmegimi dowam edip, oňa golaýlaşdym. Ol solaksy gara ýüzli, gara sakgally, gaşlak adam eken. Onuň demir ýol hereketine gözegçilik edýän jaýjagazy çola we garaňky ýerde ýerleşýärdi. Munuň ýaly ýeri ön hiç haçan görmändim. Jaýjagazyň iki gapdal diwary büdür-südüň daşlardan örülip, yzgarlap gidipdir. Jaýyň bir tarapyny tutup, egrem-bugram bolup uzalyp gidýän görnüş, zyndana çalym edýän jaýjagazyň dowamymy-

¹Yard — inlis ölçeg ulgamynda — 3 futa ýa-da 36 dýuýma, ýagny 91,4 santimetre barabar esasy uzynlyk birligi.

ka diýdirýardi. Onuň beýleki tarapynyň görnüşi beýle bir uzap gitmän, darykdyryjy gyzyly ýygy we ýerasty ötügiň ondan hem ýürekgysgynç girelgesine ýetip tamamlanýardy. Ötük gödeňsi şekerde gurlup, hopukdyryjy täsir galdyryýardy. Bu ýerde howa-da ýetmeýän ýalydy. Töwerege Gün şöhesi az düşýän borly: dymyljyk howa ýüzüne haplap urýardy.

Ötükden parran öwürýän sowuk şemal içinden geçip gelýärdi.

Ol ýerinden gozganýança, ýanyna bardym. Gözümiň içine dikanlap seredip durşuna, ol bir ädim yza tesdi.

— Iş ýeriniz-ä imisalaja eken — diýip, söze başladym. — Ýokardan aşak inip gelýärkäm, töweregi synladym. Meň pikirimçe, bäräk kân bir adam-gara-da gelýän dälär. Setanda-seýranda biri geläýse-de, bu ýerde özüni birahat duýmasa gerek.

Ol maňa, durmuşynyň darajyk çäginde, daşy gabalgy ýagdaýda ýaşan, indem ahyrsoňy erkinlige çykyp, giň dünýä bolan gyzyklanmasy oýanan adama seredýän ýaly seredýärdi. Men, hakykatdan hem, bu ýere onuň dünýäsi bilen tanyşmak üçin gelipdim. Ýöne onuň bilen gürründeş bolmak göwnümden turman ugrady, çünki onuň bolup durşy meni howatyrlandyryýardy.

Ol ötügiň girelgesiniň ýanynda ýanyp duran gyzyly çyra, onuň daş-töweregine: «Bir kem zady-ha ýokdur-da» diýýän ýaly seretdi-de, soň maňa tarap öwrüldi. Men ondan:

— Şol gyzyly çyra seniň jogapkärçiliginde, şeýle dälmi? — diýip soradym.

— Eýsem, sen onuň nämediginden habarsyzmy? — diýip, ol ýuwaşja seslendi.

Meniň kelläme aýyrganç bir pikir geldi. Onuň bakyşyndaky eýmençlik, içimi okajak bolýan adamyňka däl-de, ruha çalyň edýärdi. Onuň näme pikir edýänini bilsem geldi.

Özüm hem bilmän biraz yza tesdim. Şol wagty onuň

bakyşynda-da gorky gördüm. Şondan soň kalbymy biynjalyk edýän duýgular dyr-pytrak bolaýdy. Özümze zor salyp ýylgyrdym-da:

— Serediş-iň-ä menden çekinýäne meňzeýär — diýdim.

— Men seni öň bir ýerde gördümikäm öýdýän.

— Nirede?

Ol gyzyly çyranyň ýanyp duran tarapyna elini uzatdy-da:

— Ho-ol ýerde — diýdi. Soň bolsa maňa içgin sere-dip durşuna:

— Hawa — diýip, pessay, emma gaty ynam bilen sözüniň üstüni ýetirdi.

— Dost jan, meniň o ýerde nä körüm bar? Bu bolup biljek zat däl. Men hiç haçan ol ýere baramok. Dogrudanam, meni şol ýerde göreniňe şeýle ynamyň barmy? Men däl bolaýmaýyn?

— Hawa, gerek bolsa, ant içip bilerin. Sizi şol ýerde görenim hak.

Ol soraglaryma nagt hem sözlerini seljirip jogap berýärdi. Meniň başymdan inmäninde, başga edere işi ýokmuka? Hawa, şeýle bolmaly, başga näme işi bol-sun?! Ondan diňe takyklyk we hüşgärlik talap edilýär. Biline agram salyp edýän işi bolmaly däl. Onuň bar et-meli işi — yşaratlaryň ýerini çalyşmak, çyralary tertip boýunça ýakmak, ýoly ýapýan uzyn agajy — germewi galdyryp indirmek. Boş wagty gaty kân bolansoň, durmuşyny galyba salyp, şol boýunça-da ýaşaýandyr. Her gün şol bir zatlaryň gaýtalanyp durmagyna öwrenişen bolmaga çemeli. Nähili äheňde gürlemelidigini hem öz ýanyndan kesgittläne çalyň edýär. Mundan başga-da ol droblary, onluk droblary we algebrany öwrenmä-ge synanyşandyr. Ýöne sanlardan baş çykarardan ejiz gelen bolsa gerek. Daşdan örülen bu belent diwarlaryň arasyndaky çygly howada ýaşamak üçin onuň algebra nämesine gerek bolsun? Näme üçin köp zat wagta we ýaşayyş şertleriňe bagly bolýarka? Bu ýeriň käbir şert-

Dünýä edebiyatynyň beýik ýazyjylarynyň biri Çarlz Dikens 1812-nji ýylyň 7-nji fewralynda Angliýanyň Portsmut şäherinde dogulýar. Onuň ene-atasy juda gurply ýaşayan eken. Çarlz çagalykdan akylllylygy hem ugurtapyjylygy bilen özüniň ýaşytdaşlaryndan saýlanypdyr. Emma Dikensiň kakasy bergä batyp, şol döwrüň kanunyna görä, bergidarlaryň türmesine salynýar. Maşgalanyň gün-güzera-ny agyrlaşýar. Şonuň üçin geljekki ýazyjy çaga halyna agyr işlerde işläp, gazaň etmeli bolýar. Ol agyr zähmetden boş wagtyny diňe okuwa, kitaba sarp edipdir. Bu hupbatly ýyllar baradaky ýatlamalar soň-soňlar ýazyjynyň birnäçe ajaýyp eserleriniň özenini düzüpdir.

Çarlz döredijilik ýoluna juwan ýaşlarynda aýak basypdyr. 1836-njy ýylda «Bozuň oçerkleri» atly ilkinji kitaby çap edilende, eýýäm onuň ýazarynyň ady okyjylaryň köpüsine bellidi. Hakyky şöhrat Dikense «Pikwik jemgyýetiniň miras galan ýazgylary» (1836-1837) kitaby çap edileninden soň gel-ýär. Dünýä edebiyatynyň iň göwün galkyndyryjy eserleriniň biri hasaplanýan bu eserde ýazyjy birnäçe ýatdan çykmaýan keşpler döretmegi başarypdyr. Ondan soňky döreden eserleri, şol sanda «Oliwer Twistiň başdangeçirmeleri» (1838), «Nikolas Niklbi» (1839), «Martin Çezwit» (1843), «Dombi we ogly» (1848), «Dewid Kopperfild» (1849-1850), «Iki şäher hakda hekaýat» (1859) we «Uly umytlar» (1860) romanlary Dikens aýatda diri gezip ýören wagty hem dünýä edebiyatynyň näýba-şy eserleri hasaplanýardy.

ÇARLZ DIKENS
(1812 — 1870)

lerini başqa yerlərdəki gowu hasap edip, gije-gündiziñ belli wagtларыny, edil başqa yerlərdəki ыaly, gowu geçirse-de bolardy. Açyk howaly günlerde bu yerden ýokaryk — sergin howaly ýere çykмага, az hem bolsa, garaz, mümkinçilik bar, ýöne hemişe elektrik jaňynyñ sesine jogap bermäge taýýar bolmalydyr, bu bolsa onuñ aladasyny artdyrmaly. Boş wagty köp hem bolsa, onuñ aladasyz geçýän günü, meniñ çak edişimden has az bolsa gerek.

Ol meni demir ýol hereketine gözegçilik edýän ýerine çagyrdy. Onuñ iş jaýjagazyna baranymyzda, bir böwürdäki peçde ot ýanyp durdy, stoluñ üstünde içine birnäçe bellik edilen iş depderleri, telegraf enjamy we onuñ siferblaty, gözegçilik edilýän desgalaryñ ýagdaýyny görkezýän enjam, ugur görkeziji we kiçijik jaň bardy. Meniñ çak edişime görä, ol kärini gaty gowu bilýän bolmaly. Bu işi boýun alyp, onuñ jogapkärçiligini çekjek adam aňsat tapylmaz. Ol fabriklerde, polisiýa bölümlerinde we harby edaralarda-da jogapkärçiligiñ özüniñkiden kän bolmasa, az daldigini eşidipdir. Onsoňam, ol beýleki demir ýol menzillerinde işleýän gullukçylaryñ hem işleriniñ özlere yetikdigini bilýärdi. Ýaş wagty naturfilosofiýanyñ talyby bolup, derslere gatnaşanmysyn, ýöne soň günlerini başyna goýberip, mümkinçiliklerinden ýerliksiz peýdalanylýp, ynamdan gaçypdyr. Soňam oňa gaýtadan ayak üstüne galmak başartmandyr (ilkinji gezek görüşämiz üçin onuñ bu gürrüňlerine gatybir ýanyp barmaýardym). Ol başyndan geçen zatlara ökünenokdy.

Ol düşegini düzedişdirdi-de, ýerinde oturdy.

Ol ähli zady howlukman gürrüñ berýärdi. Garaňkynyñ içinde gözleri kã oda, kãte maña seredýärdi. Gürrüñiniñ arasynda, hususan-da, ýaşlyk döwründen söz açanynda, ol maña «jenap» diýip ýüzlenýärdi. Birnäçe gezek jaňjagaz jynňyrdap, onuñ gürrüñiniñ arasynda bölüpdü. Ol gelýän habarlar bilen tanşyp, olara jogap berdi. Bir gezek hem daşary çykyp, otly geçeninden soň baýdagyny galgatdy, bir gezek hem otlularyñ biriniñ sürüjisi bilen bir zatlar barada güleşdi. Her gezek yzyna dolanylýan ýerinde, gürrüñini galan ýerinden dowam edýärdi. Öz gürrüňlerine gyzygyp oturanam bolsa, işini ýalňyşsyz we eserden berjaý edýändigini meniñ ünsümi çekdi. Söhbetimiziñ arasy bölünip, başga işler bilen meşgul bolsa-da, ýene säginmän, gürrüñini bölün ýerinden başlap bilýärdi.

Garaz, ýuwaş-ýuwaşdan bu ýer maña örän asuda, parahat ýer bolup görünip ugrady. Şonda-da, söhbet edip otyrka, onuñ iki gezek dagy tüýsüniñ üýtgap gidenini aňdym. Kiçijik jaň jynňyrdamasa-da, oňa seredip, soň bolsa, jebis ýapylan gapyny biraz açyp goýup, ötügiñ gapdalyndaky gyzyly çyra göz aýlap durmasy ynalygyny bozdy. Her gezegem, ýanyp duran pejiñ ýanyna gelende, onuñ keýpiniñ gaçanyny gördüm.

Men gitjek bolup turanymda:

— Siz ykbalyndanrazy adama meñzeyäñiz — diý-

dim. Bu sözleri oňa göwnünden turmak üçin aýdaýdym öýdýän.

— Öñler, hakykatdan hem, şeýledim — diýip, ol pyşyrdady. — Ýöne meni bir zat alada goýýar, örän alada goýýar.

— Alada goýýan zat näme?

— Ony düşündirmek gaty kyn, jenap. Gaty kyn. Egerde siz meni ýene-de görmäge gelseñiz, şonda gürrüñ beräýerin.

— Men, hakykatdanam, ýene gelmekçi. Haçan gelsem bolar?

— Jenap, ertir irden men bu yerden giderin, agşam sagat onda ýene-de yzma dolanmaly.

— Onda menem on birde geläýerin.

Ol maña minnetdarlyk bildirip, ugratmak üçin ýerinden turdy.

— Ýoluňyzy saýgararyňyz ыaly, men çyramy tutaýyn. Ýokaryk çykylyan ýodany tapanyňyzda hem, ýokaryk çykanyňyzdan soň hem deminiizi çykaraymañ!

Bu tabşyrygyny aýdanda onuñ sesi gödeksi çykdy. Men diňe:

— Bolýar — diýmek bilen çäklendim.

— Agşam gelenizde-de, şu jaýjagaza yetýänçäñiz, sesiñizi çykaraymañ! Häzirikçe bolsa, sizden bir zat sorasym gelýär. Siz näme üçin bu ýere geleniñizde: «Salam! Eý, aşakdaky!» diýip gygyrdyňyz?

— Hudaý bilsin, ýöne, gygyraýdym-da.

— Ýok, ýöne-hä bolmaly däl. Siziñ hut şol sözleri aýdanyňyz gaty gowu ýadyma düşýär.

— Hawa, men şol sözleri aýdandygymy inkär edemok. Sizi aşakda görüp şeýle diýen bolaýmasam.

— Munuñ başga hiç hili sebäbi ýokmy?

— Başga nähili sebäbi bolsun?

— Bu sözler size adatdan daşary bir zady aňladanokmy?

— Ýok.

Ol maña gijämiñ rahat bolmagyny arzuw edip, ýolumy saýgarmagym üçin çyrasyny tutdy. Men demir ýol seplemleriniñ arasyndan ýöräp barşyma, ýodany tapýançam, yzymdan otly yetip gelýän ыaly, kalbymy ýakym-syz duýgy gaplap aldy. Yokary galmak, aşak düşmekden aňsat boldy. Sag-aman öýüme dolanylýp bardym.

Men hemişe söz beren ýerime wagtynda barardym. Şeýlelikde, ýene büdür-südür ýoda ayak basanymda, sagat on bir bolupdy. Ol eli çyraly maña garaşyp duran eken. Ýanyna baryp:

— Men bu ýere gelýärkäm, asla gürlämedim — diýdim. — Indi gürläp bilerinmi? Giç ýagşy!

Oňa elimi uzatdym.

— Gelen ýagşy! — diýip, ol elimi gysdy. Biz onuñ gözegçilik edýän ýerine tarap ýöräp ugradyk. Jaýjagazyñ içine girip gapyny ýapdyk-da, pejiñ başyna geçdik.

Oturyp-oturmankak, ol pyşyrdap diýen ыaly söze başlady:

— Pikirimi jemläýin. Meni nämäniñ alada goýýan-

dygyny ikinji gezek soramankaňyz aýdaýyn. Sizi dün birine meňzetdim. Bu hem meni aladalandyrdy.

— Ýöne siz ýalňyşdyňyz, şeýle gerek?

— Ýok. Men birini görüpdim.

— Kimi?

— Bilemok.

— Ol maňa meňzeşmidi?

— Bilemok. Men onuň ýüzüni görmedim. Ol çep eli bilen ýüzüni tutup, sag elini bolsa galgadyardy. Ine, şeýdip.

Ol elini salgap: «Hudaýyň haky üçin öňümden sowull!» diýýärdi — diýip, ol gürrüňini dowam etdi:

— Aý-aýdyň gijeleriň biridi, men şu ýerde otyrdym, birden gulagyma ses geldi. Biri: «Salam! Eý, aşakdaky!» diýip gygyrdy. Men ýerimden turup, elime çyranym aldym-da, gapyny açyp, daşaryk äňetdim. Ötügeniň ýanyndaky gyzyl çyranym golaýynda elini, ýaňy saňa görkezşi ýaly edip, galgadyr bir kişi dur. Gygyryp-gygyryp onuň sesi gyrlan borly. Soňra ol: «Ägä bol! Ägä bol!» diýdi-de, ýene başky sözlerini gaýtalady: «Salam! Eý, aşakdaky! Ägä bol!». Men elimdäki çyranym has ýitiräk şöhle saçar ýaly etdim-de, ol adama tarap ylgadym. «Näme boldy? Nirede?» diýip gygyrdym. Ol ötügeniň öňündäki garaňky ýerde durdy. Men oňa ýakynlaşanymda, eli bilen ýüzüni ýapyp duranyňy görüp geň galdym. Ýüzüni görjek bolup, oňa tarap ylgadym, ýöne ol duran ýerinde gürüm-jürüm bolaýdy.

— Ol ötüge giräydimekä?

— Ýok. Men ötügeni içine girip, baş ýard ylgadym. Elimdäki çyranym ýokaryk galdyranymda, ötügeni diwarýndan suwuň aşaklygyna syrygyp ýol ýasan yzyndan başga zada gözüm düşmedi. Men ötükdäki atlyp diýen ýaly çykdim. Daşary çykyp, gyzyl çyranym töwregini gowy edip gözden geçirdim, ötügeniň ýanyndaky demir basgançakdan ýokaryk çykybam gördüm. Ol ýerde-de hiç zada gözüm düşmänsoň, jaýjagaza tarap haýdadym. Ol ýere gele-gelmäne, telegrafdan: «Maňa howp baradaky habar gelip gowuşdy. Ähli zat ýerbe-ýermi?» diýip habar ýolladym we bar zadym eýgillikdigi hakdaky jogaby aldym.

Buza dönen barmaklarymy ýuwaşlyk bilen gymyldatmaga çalşyp oturyşyma, şol adamyň onuň gözüne görnendigini, şol göze görünmeleriniň göreçleriniň öz işini ýerine ýetirmegine kömek edýän degnanyň gowşamagy sebäpli, kesele öwrülüp bilýändigini we şol kesel bilen kesellänleriň gözlerine her hili zatlar görünüp, olary ýygy-ýygýdan birahat edýändigini aýtdym. Soňra:

— Bu bir hyýaly sesdir. Ýnha, biz şu ýerde imisala gürleşip otyrys. Ýöne sen daşardan öwüşýän yeliň sesine bir diň salsana: hamana telegraf simlerinde arfa¹ çalyň däldegin öýdenok — diýdim.

Ol aýdýanymyň dogrudygyna ýa-da däldeginine göz ýetirmekçi bolýan dek, daşary çykyp, simleriň şemala edýän owazyny diňläp geldi-de, ýene ýanymda oturdy. Gözegçilik etmäge, gysyň uzyn gijelerini ýeke özi

geçirmäge werziş bolsa hem, bu gije meni ýanyndan goýberesi gelmedi. Ol entäk gürrüňini gutarmandygyny aýtdy.

Men ötünç soradym. Elimden tutup, ol:

— Şol adamy görenimden alty sagat geçensoň, şol ýerde ýatdan çykmajak heläkçilik boldy. On sagat soň bolsa bir adamy öldürüp, ötügeniň ýanynda — şol adamy gören ýerimde taşlap gidipdiler.

Inim tikenekläp gitdi, ýöne men muňa üns bermek boldum. Onuň aýdanyny inkär etmek kyndy, emma men heläkçiligiň onuň gözüne görnän ahwalat bilen ýöne bir gabat geläýendigini we onuň aňyna öz täsirini ýetirendigini aýdyp, köşeşdirmäge synanyşdym. Ýöne bu wakalaryň bellibir yzygiderlilikde bolup geçendigi köre hasa bolup durdy. Men onuň aýdanlaryna ynanyandygymy nygtamaga mejbur boldum.

Ol ýene sözümi böldi-de, gürrüňini tamamlamandygyny syzdyrdy.

Men ondan ýene-de ötünç soradym.

— Bu waka bir ýyl mundan ozal bolup geçipdi — diýip, ol ýene meniň elime ýapyşdy-da, garagymyň içine bakdy. Bir gün irden gapynyň öňünde şol gyzyl çyraseredip durkam, ýene-de şol adamy gördüm, bu bolsa meni gaty geň galdyrdy — diýip, ol gürrüňiniň arasyny kesdi.

— Ol öňküsi ýaly gygyrdymy?

— Ýok, ol sesinem çykarmady.

— Elini galgatdymy?

— Ýok, ýöne çyranym ýagtysyny ýüzüne düşürmejek bolup, iki eli bilen, ine, şeýdip ýüzüni ýapyp durdy.

Aradan çykan adamyň ýakynlarynyň guburyň başynda hasratdan ýaňa ýüzlerini tutup oturyşlary ýaly edip, onuň ýüzüni tutuşyny synladym.

— Sen onuň ýanyna bardyňmy?

— Men içeri girip, özümi dürsemek üçin biraz otyrdym, bu ýagdaý sebäpli akylymdan azaşaryň öýdüp gorkdum. Ýañadan gapynyň ýanyna baramda bolsa, ony duran ýerinden tapmadym.

— Ýöne soň bir zatlar bolup geçdimi?

Ol başyny atdy.

— Şol gün otly ötükdäki çykyp, deňimden geçip barýarka wagonlaryň biriniň penjiresinden bir el bilen kelle aşak sallanyň, galgap barýan ýaly göründi. Men ony görüp, otlynyň sürüjisine saklanmagy buýurdym. Ýöne ol otlyny yüz elli ýa-da ondan hem köpräk ýard aňyrakda duruzmagy başardy. Men otlynyň yzyndan ylgadym, onuň deňine ýetenimde bolsa, elhenç gykylyklary eşitdim. Kupeleriň birinde öldürilen owadan ýaş zenanyň jesedi ýatyrdy.

Birden men oturgyjymy yza çekip, oňa seretdim. Ol:

— Dogrymy aýdýan, jenap! Size gürrüň beren zatlarymyň ählisi hakykat — diýdi.

¹Arfa — çirtilip çalyňýan üçburç görnüşli kirisli saz guraly.

Men näme diýjegimi bilmedim. Agzym kepäp durdy. Daşarda ýel bilen simler gussaly saz çalmagyny dowam etdirýärdi.

Ol hem gürrüňini dowam etdi.

— Indi bolsa, ähli zady eşideniňizden soň, aýdyň, men akylymdan azaşypdyrynmy? Şol göze görüňän zat bir hepde mundan öň maňa gaýtadan görüldi.

— Şol gyzyl çyraň ýanyndamy?

— Hawa, hut şol ýerde.

— Ol näme işleýärdi?

Ol hyjuw bilen gürrüň berip başlady:

— Ol meni günüme goýmaýardy. Bir zatdan ejir çek-ýän ýaly: «Saňa diýýän, eý, aşakda duran kişi! Ägä bol! Ägä bol!» diýip gygyryp, elini galgadýardy we meniň kiçijik jaňmy jyňnyrdadýardy.

— Ol düýn men şu ýerde käm hem jaňny jyňnyrdatdymy, ýadyňdadyr, sen gürrüňimiziň arasynda gapa baryp, daşary seredipdiň?

— Hawa, iki gezek.

— Diňle, hyýalyňdaky zat seni ýalňyşdyrjak bolýar. Men şol wagt ýanyňdadym, jaňny jyňnyrdysyny welin eşitmedim. Sebäbi ol şol wagt jyňnyrdamady. Diňe demir ýol menzilindäkiler saňa bir zady habar berjek bolanlarynda bu jaň jyňnyrdaýan bolmaly.

Ol başyny ýaýkady.

— Men hiç wagt jaňny sesini başga zadyň sesi bilen çalşyrmayn. Menzildäkileriňki bilen meniň gözüme görüňän şol adamyň jaň kakysy biri-birine meňzänok. Meniň gözüme görüňän zadyň jaň kakysy üýtgeşik. Jaňda hiç hili hereket bolmady, ol dogry. Seniň jaň sesini eşitmäniňem geň göremok. Ýöne men jaňny sesini eşitdim. Ol diňe maňa eşidilýär.

— Onsoň, sereden mahalyň şol adamy görüp bildiňmi?

— Hawa, ol şol ýerdedi.

— Iki gezegemmi?

— Iki gezegem.

— Şu wagt bileje daşaryk çykybam, seredip görelimi?

Ol birbada dodagyny dişläp oturdy. Meniň bilen bile daş çykmak islemeýän ýaly bolup görünse-de, ol ýerinden turdy. Men gapyny açyp, basgançakdan aşak ätledim, emma ol henizem bosagada durdy. Gyzyl çyra ýanyrdy. Biziň duran yerimizden ötügiň agzy hem, daşdan örülen yzgarly diwar hem, ýyldyzlar hem görüňärdi.

— Sen ony görýäňmi? — diýip, onuň ýüzüne seretdim.

Ol çyra tarap ünsli bakýardy. Menem onuň seredýän tarapyna nazar aýladym.

— Ýok, ol ýok.

— Seniň bilen ylalaşýan.

Biz içeri girip, gapyny ýapdyk-da, öňki yerlerimizde ornaşdyk.

— Indi siz ähli zada düşündiňiz, jenap. Meni beýdip näme köseýärkä, gözüme görüňän zat nämekä? — diýip, ol maňa ýüzlendi.

— Men bu ýagdaýa doly düşünendirin öýdemok. Ony düşündiribem biljek däl.

— Onuň meniň üstüme abanýan howp barada habar berenine düşüneňzokmy? — diýip, yşaratçy ýanyp duran otdan gözünü aýyрман, sakgyjyny çeynöp oturyşyna janygdy. Emma menden hiç hili haraý bolmajagyny bilensoň, maňa tarap gözünüň gyttagyny aýlap oňady. Soň ýene janygmasyny dowam etdirdi:

— Nähili howpuň bardygyny, onuň nireden abanýandygyny anyk aňamok. Howpuň demir ýoluň töwereginden bir ýerden abanýan bolmagy ahmal. Elhenç heläkçilik ýüze çykmary. Bu ýagdaý üçünji gezek gaýtalanýar. Indi hiç hili şübhäň ýok. Bu zatlar meni gaty köseýär. Men näme etmeli?

Ol elýaglygyny çykardy-da, maňlaýyndaky der damjalaryny sylady.

— Bu zatlary telegraf bilen habar bermek isleýän welin, ýöne ýagdaýy nädip düşündirjegimi bilemok — diýip, ol elýaglygy bilen eliniň aýalaryny hem süpürşdirdi. — Olary diňe ynalykdan gaçyramykam diýýän. Maňa dälirändir öýderler. Munuň nähili boljagyny aýdaýyn: «Habar: Howp bar! Ägä boluň!» Jogap: «Nähili howp! Niredede?» Habar: «Bilemok! Ýöne ägä boluň!» Munuň üçin işimden boşadaýmasalar, başga näme etsinler?

Onuň bolup oturyşy gaty gözgynydy. Bu ak ýürekli ynsan başyndan inen musallaty akylyna sygdyryp bilmän ejir çekýärdi. Näbelli bir güýç ony edil çydamlylykda synap görýän ýalydy.

— Ony ilkinji gezek gyzyly çyranýň ýanynda görenimde heläkçiligiň boljagyny bilýän bolsa, näme üçin niredede ýüze çykjagyny şol wagt aýtmadyka? — diýip, ol gürrüňini dowam etdi. — Şol wagt heläkçiligiň öňüni alyp boljak bolsa, näme üçin onuň nädip öňüni almalydygyny düşündirmedikä? Ol ikinji gezek maňa gömen-de, ýüzünü gizläp durşuna, näme üçin: «Şunuň ýaly bir zenan maşgala howp abanýar, onuň öýden çykmagyna ýol beräýmäň» diýäýmedikä? Eger ol başky iki gezek-de öz duýdurýşlarynyň dogry bolup çykyandygyny subut etmek üçin gelip, şeýlelik bilen, indi ýüze çykmary üçünji bir wakadan ägä bolmagymyzy isleýän bolsa, näme üçin heläkçiligiň haçan we niredede boljagy barada maňa edil şu wagt duýduranok? Eý, Hudaý, özüň medet ber! Şu demir ýol menziline isleýän yşaratçy görgülä — men bendä kömek et! Häziriň özünde, kimedir birine arzymy aýdyp, maňa ynanmagyny we tizden-tiz çäre görmegini talap etsem näderkä?

Onuň bolup oturyşyny görüp, adamlaryň howpsuzlygyny gorajak bolup ezyet çekişine ýüregim awady. Häzir bar elimden gelýän zat — ony köşeşdirmekdi. Şonuň üçin hem, aramyzdaky hakykat we hyýal baradaky ähli soraglary bir gapdala aýryp, her bir adamyň öz işini ahyryna çenli gowy ýerine ýetirmelidigini, eger adam öz etmeli işini bilse, töwerekdäki zatlar ony biynjalyk

edäýse-de, öz işinden, azajyk hem bolsa, teselli tapýandygyny aýtdym. Men ony ynandyraýdym öýdän, sebäbi ol rahatlanyp başlady. Onuň ýanyndan gije ikide gaýtdym. Oňa bu ýerde ertire çenli galyp biljegimi aýtdym, ýöne ol näme üçindir maňa diýýämiňem diýmedi.

Men ýodajyga ýetýänçäm, birnäçe gezek yzma gaňrylyp, gyzyl çyra seretdim. Bu gyzyl çyrany halamaýardym. Ol meniň ýatýan krowatymyň ýanynda duran bolsa, ýatsamam ýatardym welin, ukymy ynjalýkly alyb-a bilmezdim. Muny gizläp näme edeýin. Bolup geçen iki wakanyň arasynda, birhili, baglanyşygyň bar ýaly görünmegi, otluda gyzyň öldürilmegi, şübhesiz, meni birahat ederdi. Muny gizlemäge hiç hili esas ýok.

Şu wagt meni, onuň aýdanlaryndan ugur alyp, näme edip biljegim iňkise goýýardy. Bu zatlara näme üçin hut men şaýat boldumkam? Men oňa ünsli, eserden, parahat bolmagy maslahat berdim. Ýöne gözüne görmüp duran zatlardan soň, meniň aýdanlarymy berjaý etmäge onuň näçe wagtlap gurbaty çatarka? Bu ýagdaýa garamazdan, ol henizem bir zatlar edip biljegine ynanyardy. Onuň ýerinde bolsam, onuňky ýaly, öz ömrümi howp astyna salyp bilermidim?

Ahyry men onuň bilen birlikde iň ökde lukmanyň ýanyna gidip, bu babatda pikirini soramagy ýüregime düwdüm. Gün doganyndan birki sagat soňra işiniň tamamlanýandygyny, Gün ýaşmanka bolsa, ýene işine dolanyp barmalydygyny ol maňa ýañzydypdy. Men ertir agşam onuň işde wagtyna gabatlap, ýene ýanyna barmaly diýen netijä geldim.

Ertesi agşam howa diýseň gowy boldy. Şonuň üçin hem agşamnyň lezzetini görmek üçin öýden irräk çyk-dym. Gözegçilik jaýjagazyna alyp barýan ýodajygyň deňine ýetenimde, şapak entek batmandy. «Bir sagatlap arkaýyn gezelenç edip bilerin» diýip içimi geplet-dim. Şonda ýşaratçynyň ýanyna tüýs wagtynda barjakdym.

Ýolumy dowam etmekden öň gorpuň gyrasyna baryp, aşak göz aýlamagy niýetime düwdüm. Birden, gözüm ony ilkinji gezek gören ýerime düşdi. Ötügiň agzynda bir adamyň, çep eli bilen gözünü kölegeledip, sag elini galgadyp durandygyny göremsöň, inimiň nähili jümşüldäp gidendigini häzir beýan edip hem biljek däl.

Diňe onuň biraz aňyrsynda hümerlenişip duran adamlary we ýañky ýşaratlaryň kömegi bilen olara bir zatlary düşündirmäge çalyşýandygyny aňlanyndan soň, kalbymy gaplap alan düşnüksiz gorky zym-zyýat boldy.

Gyzyl çyrany heniz ýakmandyrlar. Onuň gabat garyşsynda agaç bölejikleri bilen ýabşyrylyp, galyň matadan edilen bir gap bardy. Men ony mundan öň görmändim.

Men bir bolmasyz zadyny bolandygyny aňdym, ýşaratçyny şol ýerde ýeke goýup gidendigime müýnürgemäge başladym. Men typançak, бүдүр-сүдүр ýodany başardygyndan çalt geçmäge jan edip, aşak düşdüm-

de, şol ýerde duran adamlaryň birinden:

— Bu ýerde näme bolýar? — diýip soradym.

— Şu gün irden ýşaratçyny otly kakypdyr, jenap.

— Şu ýere gözegçilik edýän adamymy?

— Hawa, jenap.

— Ol meniň tanaýan kişim-ä däl-dir-dä, hernä?

— Siz ony, hakykatdan hem, tanaýandyryn öýtseňiz, honha, göräýiň — diýip, ol meniň ýañky duran ýerimdäki adama ony açmagy buýurdy. Galyň matany galdyran kişi ýatanyň ýüzünü maňa ümläp:

— Ol gaty arkaýyn görünýär — diýdi.

— Bu nädip beýle bolduka, nädip beýle bolduka? — diýip, olaryň ikisiniň hem ýüzüne gezekli-gezegine seredip soradym. Ýakynymda duran kişi:

— Angliýada öz işini onuň ýaly gowy bilen adam ýok bolsa gerek. Ýöne, näme üçindir, ol demir ýoluň edil gyraýygynda durupdyr. Onuň elinde ýakylygy çyra hem bar eken. Ol ters tarapa bakyp durany üçin otlynyň ötükdən çykyp gelýänini görmändir. Şeýdip, onuň aşagyna düşüpdir. Otlyň sürüjisi size munuň nähili bolup geçendigini giňişleýin düşündiribem biler — diýip, başga birine ýüzlendi:

— Tom, jenaba heläkçiligiň nädip bolanyny düşündirsene.

Gara, gödeňsi eşikli adam ötügiň agzyna baryp ayak çekdi-de, düşündirmäge durdy:

— Ötükdäki öwrümden geçip, ýaňy bir dogry ýola düşemde, ötükdən çykylýan ýerde biriniň eli çyraly durandygyna gözüm düşdi. Otlynyň tizligini peseltmäge pursat ýokdy. Men ony halas etmek üçin elimden gelenini etdim. Ol meniň çalyan zoguma üns hem bermedi. Uly tizlik bilen oňa ýakynlaşyp gelýärdim. Men zok bermegimi bes edip, sesimiň yetdiginden gygyrmaga başladym.

— Siz oňa näme diýip gygyrdyňyz?

Men oňa: «Eý, aşakdaky! Ägä bol! Ägä bol! Taňryň haky üçin önümden sowul!» diýip gygyrdym. Ýagdaý gaty eýmençdi, jenap. Men oňa gaty-gaty gygyrýardym. Iň soňunda onuň otlynyň aşagyna düşüşini görmejek bolup, bir elim bilen gözümiň önüni ýapyp, beýleki elimi galgatmaga başladym. Ýöne bu-da kömek etmedi.

Men hekaýamy şu ýerde soňlasam hem bolardy. Ýöne ony tamamlamazdan önürti, bir ýagdaýa ünsüňizi çekmek isleýärin. Otlynyň sürüjisiniň eden duýduryşy, diňe bir görgüli ýşaratçynyň gaýta-gaýta şol näbelli kişiden eşiden sözlerine däl-de, eýsem, meniň agzymdan çykan sözlere-de, hatda onuň gözüne gömen nätanşyň eden hereketlerine-de gabat gelýärdi.

*Iňlis dilinden terjime eden
Akjemał ÇARYÝEWA.*